

Bachelorproject

Vrouwen politiek toch actief?

Gender verschillen in non-conventionele politieke participatie

Vak	Bachelorproject Sociologie	
Begeleider	Tim Immerzeel	
Tweede beoordelaar	Sanne Smith	
Studenten	Esther van Groenigen	(3465241)
	Lisanne van Koperen	(3506533)

Vrouwen politiek toch actief?

Gender verschillen in non-conventionele politieke participatie

In deze studie is onderzoek gedaan naar gender verschillen in non-conventionele politieke participatie in Nederland. Hierbij is gekeken naar vier vormen; petitie tekenen, producten boycotten, contact opnemen met politici en deelnemen aan demonstraties. Aan de hand van de socialisatie- en hulpbronnentheorie wordt verwacht dat vrouwen in al deze vormen minder participeren dan mannen. Dit wordt onderzocht met behulp van de International Social Survey Programme uit 2004. Enkel voor contact opnemen met politici blijkt het gender verschil te zijn zoals verwacht. Dit gender verschil kan verklaard worden door verschillen in de politieke interesse, kennis, en in mindere mate, leeftijd van mannen en vrouwen. Voor producten boycotten blijkt opmerkelijk genoeg dat vrouwen meer participeren dan mannen. Opleidingsniveau heeft een sterker positief effect op de deelname van vrouwen aan demonstraties dan die van mannen. Leeftijd heeft juist voor mannen een sterker positief effect dan voor vrouwen.

1. Inleiding

Op maandag 23 april 2012 diende premier Mark Rutte het ontslag van kabinet-Rutte in bij de koningin. Daarom zullen er op woensdag 12 september 2012 Tweede Kamer verkiezingen gehouden worden. Afgaande op de opkomst bij de verkiezingen in 2010 zullen er in september waarschijnlijk negen tot tien miljoen Nederlandse mannen en vrouwen politiek participeren door hun stem uit te brengen (Kiesraad, 2010). Er is veel onderzoek gedaan naar stemgedrag en er is inmiddels ook veel over bekend. Onderzoek naar stemmen richt zich veelvuldig op verschillen in stemgedrag tussen mannen en vrouwen, omdat deze verschillen goed zichtbaar zijn in bijvoorbeeld de opkomst tijdens verkiezingen. Vrouwen blijken minder politiek geïnteresseerd, politiek geïnformeerd en politiek werkzaam te zijn dan mannen (Verba, Burns en Schlozman, 1997). Een gevolg hiervan is dat vrouwen uit Australië, Groot-Brittannië en Amerika minder stemmen bij verkiezingen dan mannen (Studlar, McAllister en Hayes, 1998). Hoewel vrouwen steeds meer gaan stemmen, blijft het gat tussen mannen en vrouwen bestaan (Inglehart & Norris, 2000).

Gender verschillen in politieke participatie in de vorm van stemmen tijdens verkiezingen zijn al veel onderzocht. Politieke participatie bestaat echter niet alleen uit

stemmen, er kan op veel meer andere manieren politiek geparticipeerd worden. Al deze verschillende vormen van politieke participatie worden in de literatuur veelal opgedeeld in twee soorten; conventionele en non-conventionele participatie (Coffé & Bolzendahl, 2010). De activiteiten die onder conventionele participatie worden ingedeeld zijn gerelateerd aan de werking van de democratische overheid en worden daarom gezien als institutionele vormen van participatie (Coffé & Bolzendahl, 2010). De verschillende vormen die als conventionele participatie worden beschouwd zijn stemmen bij verkiezingen, het dragen van een campagne badge of sticker, lid zijn van een politieke partij en werk doen voor een politieke partij of een actiegroep. De tegenhanger van conventionele participatie is non-conventionele participatie of ‘protestpolitiek’ (Aalberts, 2004). Deze benaming heeft te maken met de activistische aard van de bijbehorende acties die vooral als doel hebben protest te uiten. Non-conventionele participatie bestaat uit petitie tekenen, producten boycotten, demonstraties bijwonen en contact opnemen met lokale bestuurders, politici of de overheid (Coffé & Bolzendahl, 2010). Hoewel al veel bekend is over gender verschillen in politieke participatie in de vorm van stemmen tijdens verkiezingen, zijn gender verschillen in non-conventionele participatie veel minder onderzocht en is er dan ook veel minder over bekend (Coffé & Bolzendahl, 2010). Daarom zal in dit onderzoek alleen gekeken worden naar non-conventionele vormen van politieke participatie. Door het gat in informatie over non-conventionele participatie te vullen, kan politieke participatie vanuit een nieuwe insteek worden bekeken. De vormen die hiervoor onderzocht worden zijn petitie tekenen, producten boycotten, demonstraties bijwonen en contact opnemen met politici. Voor deze verschillende vormen van participatie zijn de gender verschillen wellicht afwijkend, daarom zullen de vormen afzonderlijk onderzocht worden.

Politieke participatie wordt gezien als een belangrijk element van een goed werkende democratie en als middel om meer gelijkheid te verkrijgen (Verba, et al., 1997). Als er gender verschillen in politieke participatie bestaan zou dit kunnen betekenen dat een groot deel van de samenleving ondervertegenwoordigd is in de politiek. Dit geeft het maatschappelijk belang weer om gender verschillen in non-conventionele politieke participatie te onderzoeken. Het is namelijk mogelijk dat, hoewel er waarschijnlijk minder vrouwen dan mannen zullen stemmen met de aankomende verkiezingen, vrouwen wel op een andere manier politiek participeren, namelijk op een non-conventionele manier. In dit onderzoek worden daarom de verschillende vormen van non-conventionele participatie bekeken, om zo inzicht te krijgen in welk gebied de mogelijke ondervertegenwoordiging plaats heeft. Daarom wordt de volgende vraag gesteld:

In hoeverre bestaan er gender verschillen in non-conventionele participatie in Nederland?

Deze vraag beschrijft de gender verschillen in de verschillende vormen van non-conventionele participatie. Door dit te onderzoeken wordt een duidelijk beeld gegeven van de verschillen die er bestaan tussen mannen en vrouwen in non-conventionele politieke participatie.

Nadat is vastgesteld in welke mate er gender verschillen bestaan zal onderzocht worden in hoeverre deze verschillen te verklaren zijn. Het is belangrijk om te weten welke factoren een rol spelen bij de gender verschillen in de verschillende vormen van politieke participatie om hier op in te kunnen spelen en zo meer gelijkheid tussen mannen en vrouwen te krijgen. Op het gebied van non-conventionele participatie is de verklaring waarom er gender verschillen zijn onderbelicht gebleken. Verklaringen voor gender verschillen zijn wel onderzocht voor conventionele participatie en politieke participatie in zijn geheel. Zo bespreekt Jennings (1983) verklaringen voor gender verschillen in politieke participatie, waarbij alle verschillende vormen van politieke participatie als één vorm worden meegenomen. Jennings noemt onder andere structurele en situationele factoren als mogelijke verklaring voor algemene politieke participatie. Deze factoren worden ook door Welch (1977) aangehaald. Zowel Jennings als Welch bespreekt echter niet hoe deze verklaringen van toepassing zijn op de verschillende participatievormen. Omdat er nog weinig onderzoek is gedaan naar verklaringen voor gender verschillen in de verschillende vormen van non-conventionele politieke participatie, luidt de tweede vraag:

In hoeverre kunnen de gender verschillen in non-conventionele participatie in Nederland verklaard worden?

Om verder in te gaan op de verklaringen van gender verschillen wordt ook gekeken of bepaalde verklaringen voor verschillende vormen van participatie anders zijn voor vrouwen dan voor mannen. Er zal dus onderzocht worden of er gender verschillen zijn in de effecten die bepaalde verklaringen hebben op non-conventionele participatie. Het is van belang hier meer inzicht in te krijgen om zo gender verschillen in participatie gedrag beter te kunnen begrijpen. Coffé en Bolzendahl (2010) hebben een begin gemaakt met het onderzoeken van gender verschillen in de effecten van bepaalde factoren op politieke participatie. Zij hebben onderzoek gedaan naar situationele factoren, zoals het hebben van een hoge status baan, kerkbezoek, werkzaamheid en huwelijksstatus. Uit dit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat kerkbezoek voor mannen een positief effect op politieke participatie heeft, terwijl het voor vrouwen geen effect heeft. Coffé en Bolzendahl (2010) stellen dat een karakter kenmerk meer van invloed is wanneer deze afwijkt van het gemiddelde profiel van het geslacht op dat kenmerk. In het geval van kerkbezoek stellen zij dat vrouwen vaker religieus (verbonden) zijn

dan mannen. Voor mannen is kerkbezoek dus minder in lijn met het gemiddelde profiel dan voor vrouwen. Het gevolg is dat kerkbezoek voor mannen een groter effect heeft dan voor vrouwen. Ook het effect van de huwelijksstatus op politieke participatie is verschillend voor mannen en vrouwen. Zodra vrouwen trouwen neemt hun vrije tijd in grotere mate af dan bij mannen het geval is. Dit komt doordat vrouwen de grootste hoeveelheid van het huishoudelijke werk op zich nemen, terwijl de bijdrage van mannen juist afneemt (Coffé en Bolzendahl, 2010). Getrouwde vrouwen zijn dan ook politiek minder actief dan single vrouwen, terwijl er voor mannen geen verschil is (Coffé en Bolzendahl, 2010). Hoewel Coffé en Bolzendahl (2010) veel aandacht hebben besteed aan situationele factoren, kijken zij niet naar structurele factoren zoals leeftijd, opleidingsniveau en inkomen. Ook in ander onderzoek is de rol van structurele factoren in gender verschillen in non-conventionele politieke participatie nog onderbelicht gebleven (Coffé & Bolzendahl, 2010). Voor deze factoren geldt echter ook dat zij een andere invloed kunnen hebben op de politieke participatie van mannen en vrouwen. Het is daarom van belang om de invloed van deze factoren nader te bekijken. In dit onderzoek zullen de structurele factoren leeftijd, opleiding en inkomen, die in het onderzoek van Coffé en Bolzendahl (2010) niet aan bod zijn gekomen, nader onderzocht worden. Er wordt daarom een antwoord gezocht op de volgende vraag:

In hoeverre bestaan er gender verschillen in de wijze waarop structurele factoren (inkomen, opleiding en leeftijd) van invloed zijn op non-conventionele participatie in Nederland?

Bij deze vraag wordt gekeken naar verschillende factoren die gender verschillen mogelijk kunnen verklaren. Hierbij wordt gekeken naar inkomen, opleiding en leeftijd van de respondent. Belangrijk is dat het mogelijk is dat deze factoren een andere invloed op politieke participatie hebben voor mannen dan voor vrouwen. Daarom zal voor deze vraag het interactie effect van deze factoren op de relatie tussen geslacht en politieke participatie bekeken worden.

De drie onderzoeksvragen zullen worden beantwoord aan de hand van data van de International Social Survey Programme (ISSP) uit 2004. Deze enquête is wereldwijd uitgevoerd in bijna veertig landen, maar voor dit onderzoek zal enkel gebruik gemaakt worden van de Nederlandse vragenlijst. In Nederland is recentelijk geen onderzoek meer gedaan naar de relatie tussen non-conventionele participatie en structurele factoren. Het laatste onderzoek naar de invloed van structurele factoren waarbij Nederland ook werd bekeken was een cross-nationaal onderzoek van Jennings (1983). Voor dit onderzoek is echter gebruik gemaakt van data afkomstig uit 1979. Sinds 1979 is er veel veranderd in Nederland voor vrouwen. Nederlandse vrouwen zijn bijvoorbeeld het huishouden meer gaan combineren

met een baan. Ook zijn zij politiek meer gaan participeren. De veranderingen die in Nederland hebben plaatsgevonden kunnen als gevolg hebben dat de conclusies omtrent gender verschillen in non-conventionele participatie misschien niet meer gelden. Daarom wordt in dit onderzoek gekeken naar politieke participatie in Nederland aan de hand van data uit 2004.

2. Theorie

De eerste onderzoeksvraag van dit onderzoek behandelt de mate van gender verschillen voor alle vormen van non-conventionele participatie. De tweede onderzoeksvraag gaat over verklaringen voor deze mogelijke gender verschillen. Tot slot wordt bij de derde vraag gekeken naar mogelijke gender verschillen in de effecten van structurele factoren op non-conventionele participatie.

Er zal gebruik worden gemaakt van de socialisatietheorie en de hulpbronnentheorie om hypothesen te formuleren die deze onderzoeksvragen beantwoorden. Allereerst zal uitleg gegeven worden over hoe deze twee theorieën voorspellen dat vrouwen anders dan mannen zullen participeren op politiek gebied. Deze theorieën worden dan gebruikt om hypothesen te vormen over gender verschillen in politieke participatie en hoe die gender verschillen verklaard kunnen worden. Tot slot worden hypothesen opgesteld over hoe de drie structurele factoren inkomen, opleiding en leeftijd een ander effect kunnen hebben op politieke participatie voor mannen en vrouwen.

2.1. Socialisatietheorie

De eerste theorie waarmee de gender verschillen in politieke participatie verklaard zullen worden is de socialisatietheorie. Bij deze theorie wordt er vanuit gegaan dat individuen beïnvloed en grotendeels gevormd worden door hun sociale omgeving en de maatschappij. (Wielemans, 2000). Dit betekent dat individuen zich ook naar de verwachtingen van hun omgeving gaan gedragen. De verwachtingen die de omgeving heeft, verschillen sterk van elkaar voor mannen en vrouwen. Hierdoor worden mannen en vrouwen op een andere manier gesocialiseerd (Campbell, Converse, Miller & Stokes, 1980). Deze gender rollen worden vaak al op jonge leeftijd aangeleerd en blijven aanwezig gedurende de hele levensloop.

Hoewel tegenwoordig de verwachtingen die de maatschappij heeft van mannen en vrouwen steeds meer op elkaar gaan lijken, blijkt het dagelijkse leven van mannen en vrouwen nog steeds gedeeltelijk in overeenstemming te zijn met de traditionele ideeën over man-vrouw verhoudingen. Vroeger werden vrouwen vooral gesocialiseerd in een passieve rol; vrouwen werkten niet of nauwelijks en zorgden voornamelijk voor het huishouden en het

gezin. Nog steeds werken vrouwen minder uur per week dan mannen. Dit komt doordat veel vrouwen parttime werken, omdat zij naast hun werk veel tijd kwijt zijn aan het onderhouden van hun gezin en het huishouden. Hoewel in Nederland steeds meer vrouwen zijn gaan werken, blijft dit verschil tussen mannen en vrouwen bestaan. Tabel 1 bevat gegevens over de arbeidsverdeling onder mannen en vrouwen. Aangezien de ISSP van 2004 gebruikt wordt, zijn in alle tabellen de CBS gegevens uit datzelfde jaar gepresenteerd, tenzij anders aangegeven. Deze tabel laat zien dat het grootste deel van de mannen (76,2 procent) fulltime werkt, terwijl slechts 18,8 procent parttime of minder dan 12 uur per week werkt. Bij de vrouwen zijn deze cijfers heel anders; nog geen kwart van de vrouwen werkt fulltime (24,7 procent). Het merendeel van de vrouwen (54,5 procent) werkt parttime en een deel van de vrouwen (15,5 procent) werkt minder dan 12 uur per week.

Tabel 1. *Aantal (x1000) en percentage mannen en vrouwen (15-65 jaar) naar arbeidsduur.*

	Mannen		Vrouwen		Totaal	
Werkzaam (parttime)	590	12.9%	1976	54.5%	2566	31.3%
Werkzaam (fulltime)	3477	76.2%	897	24.7%	4374	53.4%
Werkzaam (<12 uur)	268	5.9%	562	15.5%	830	10.1%
Niet werkzaam	228	5.0%	190	5.2%	418	5.1%
Totaal	4563	100%	3625	100%	8188	100%

Bron: CBS (2012a), opgehaald op 16-4-2012.

Vrouwen besteden dus minder uur aan hun carrière dan mannen, maar zij besteden des te meer tijd aan huishoudelijke verplichtingen. Gemiddeld zijn vrouwen per dag 3.39 uur kwijt aan huishoudelijke verplichtingen en het verzorgen van anderen, waar mannen hier slechts 2 uur aan besteden (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2010). Doordat vrouwen gesocialiseerd worden in de rol van huisvrouw en moeder ontwikkelen zij andere eigenschappen dan mannen. Vrouwen praten en gedragen zich bijvoorbeeld op een meer altruïstische, gemeenschappelijke, vredige en verzorgende manier dan mannen (Schlozman, Burns, Verba & Donahue, 1995). Deze karaktertrekken zijn noodzakelijk voor de sociale rol die vrouwen vervullen als hoofd van het huishouden en gezin. Als hoofdkostwinner hebben de meeste mannen deze kenmerken niet of minder nodig.

De passieve rol die vrouwen nog steeds vervullen komt ook duidelijk naar voren op politiek gebied. Vrouwen zijn ook in de politiek gesocialiseerd in een passieve rol, terwijl mannen juist een actieve rol hebben aangenomen (Campbell, Converse, Miller & Stokes, 1980). Doordat vrouwen een passieve rol aangeleerd hebben gekregen verdiepen zij zich minder in politiek dan mannen. Dit heeft invloed op de interesse, kennis en ambitie van

vrouwen ten opzichte van politiek. Uit onderzoek van Hess en Torney (1967) onder 5000 schoolkinderen blijkt dat meisjes minder politiek belangstellend en actief betrokken zijn dan jongens. Andersen (1975) benadrukt dat de socialisatie geleerd is in de kindertijd en versterkt wordt tijdens de volwassenheid. Volwassen vrouwen zijn inderdaad minder politiek geïnteresseerd, geïnformeerd en werkzaam dan mannen (Verba, Burns & Schlozman, 1997). Bernstein (2005) stelt bovendien dat vrouwen vooral minder geïnteresseerd zijn in nationale politiek en daarom minder snel zullen stemmen bij landelijke verkiezingen.

2.2. Hulpbronnentheorie

Een andere theorie waarmee gender verschillen in politieke participatie verklaard kunnen worden is de hulpbronnentheorie. Deze theorie stelt dat de aanwezigheid van bepaalde hulpbronnen de politieke participatie van mensen bevordert. Hierbij wordt gekeken naar de *supply-side* verklaringen die stellen dat hulpbronnen nodig zijn om te kunnen participeren (Paxton, Kunovich & Huygens, 2007). Zonder bepaalde hulpbronnen kunnen mensen niet participeren, zelfs niet als ze dat wel zouden willen. Voor andere hulpbronnen geldt dat het niet noodzakelijk is voor participatie om deze te bezitten, maar dat ze de participatie wel bevorderen. Hoe meer van deze hulpbronnen mensen hebben, hoe gemakkelijker zij politiek kunnen participeren. De meest genoemde hulpbronnen binnen deze theorie zijn geld, tijd en maatschappelijke vaardigheden (Brady, Verba & Schlozman, 1995; Paxton, Kunovich & Huygens, 2007; Schlozman, Burns & Verba, 1994). Deze hulpbronnen kunnen verkregen worden door ervaringen die mensen opdoen op jonge leeftijd. Dit kunnen ervaringen thuis zijn, maar ook op school. Wanneer mensen volwassen zijn worden hulpbronnen vaak verkregen door familie omstandigheden, de positie in het werkgebied, aansluiting bij vrijwilligersorganisaties, kerken of synagogen (Schlozman, Burns & Verba, 1994). Doordat het levenspatroon van mannen en vrouwen verschilt voor wat betreft hun familie verantwoordelijkheden en (vrijwilligers)werk, zijn er gender verschillen in de aanwezigheid van hulpbronnen, waarbij voornamelijk vrouwen in mindere mate toegang hebben tot hulpbronnen (Paxton, Kunovich & Huygens, 2007). Volgens de hulpbronnentheorie participeren vrouwen daarom minder dan mannen op politiek gebied.

Voor elk van de drie genoemde hulpbronnen zal besproken worden wat de invloed is op politieke participatie. Bovendien zal kort uitgelegd worden hoe de verdeling van de hulpbronnen onder mannen en vrouwen in Nederland in 2004 was.

2.2.1. Hulpbron geld

Met de hulpbron geld wordt bedoeld dat mensen voldoende geld hebben om politiek te participeren (Brady, Verba & Schlozman, 1995). Hoe meer geld mensen beschikbaar hebben, hoe meer zij politiek kunnen participeren. Het belang van geld is voornamelijk zichtbaar bij conventionele participatie, waarvan geld doneren aan politieke partijen een vorm is. Voor non-conventionele participatie is het minder eenduidig waar geld voor nodig is. Geld is mogelijk niet zozeer noodzakelijk om te participeren in non-conventionele vormen, maar het kan de participatie wel bevorderen. Zo is het makkelijker om contact met politici op te nemen als er voldoende geld hiervoor beschikbaar is, voor bijvoorbeeld vervoers- of communicatiemiddelen. Ook het boycotten van producten kan afhankelijk van geld zijn. Er moet namelijk voldoende geld zijn om andere producten te kopen, die kunnen compenseren voor het geboycotte product.

Mannen beschikken over het algemeen over meer geld dan vrouwen. Dit komt doordat zij vaak meer betaald werk doen dan vrouwen, hogere functies hebben en beter betaald krijgen. In tabel 2 is het gemiddeld persoonlijk inkomen van mannen en vrouwen in 2004 te zien. Het gemiddeld persoonlijk inkomen bestaat uit het maandelijks inkomen uit arbeid, inkomen uit eigen onderneming, uitkering van inkomensverzekeringen en uitkering van sociale voorzieningen. Inkomen uit kinderbijslag hoort hier niet bij (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2012b).

Tabel 2. Gemiddeld persoonlijk inkomen (in 1000 euro) naar huwelijkse status en geslacht.

	Mannen	Vrouwen
Nooit gehuwd	12.2	9.0
Gehuwd	36.7	12.4
Verweduwd	25.7	19.2
Gescheiden	31.3	20.2

Bron: CBS (2012b), opgehaald op 7-4-2012.

De tabel toont dat vrouwen in 2004 in alle gevallen gemiddeld minder inkomen hadden dan mannen. Zowel mannen als vrouwen die nooit getrouwd zijn verdienen minder geld dan mannen en vrouwen die gehuwd, verweduwd of gescheiden zijn. Bij de mannen hebben de gehuwden het hoogste inkomen, gevolgd door de gescheiden mannen. Opvallend is dat bij de vrouwen de gescheiden vrouwen juist het hoogste inkomen hebben. Daarna verdienen weduwen het meeste. Gehuwde vrouwen verdienen slechts net iets meer dan de nooit getrouwde mannen. Dit grote verschil tussen mannen en vrouwen kan mogelijk verklaard worden doordat getrouwde vrouwen vaak voor het huishouden en eventueel de kinderen gaan

zorgen. Binnen een huwelijk is de man meestal de hoofdkostwinner en werkt de vrouw parttime. In tabel 3, waarbij het inkomen is uitgesplitst naar positie in het huishouden, wordt hier verder op ingegaan.

Tabel 3. *Gemiddeld persoonlijk inkomen (in 1000 euro) naar positie in huishouden en geslacht.*

	Mannen	Vrouwen
Hoofdkostwinner zonder partner	26.5	20.5
Hoofdkostwinner met partner	38.1	28.4
Partner van hoofdkostwinner	22.6	11.6
Overig lid huishouden	24.8	17.9

Bron: CBS (2012b), opgehaald op 7-4-2012.

Uit tabel 3 blijkt dat zowel mannelijke als vrouwelijke hoofdkostwinners met een partner het hoogste inkomen hebben. De mannelijke hoofdkostwinners verdienen hierbij wel meer dan de vrouwelijke. Dit geldt ook voor de hoofdkostwinners zonder partner. De vrouwelijke partners van de hoofdkostwinners verdienen meer dan drie keer minder dan hun mannelijke hoofdkostwinners. Het verschil tussen mannelijke partners en vrouwelijke hoofdkostwinners is veel kleiner, waarbij de vrouwelijke hoofdkostwinners slechts 1.26 keer meer verdienen dan de mannelijke partners. Ongeacht de positie in het huishouden, hebben mannen gemiddeld dus altijd een hoger inkomen dan vrouwen in dezelfde positie.

De twee tabellen hebben aangetoond dat vrouwen minder inkomen hebben dan mannen. Vrouwen hebben dus in mindere mate de beschikking over geld dan mannen en kunnen daardoor minder geld besteden aan politieke activiteiten dan mannen.

2.2.2. *Hulpbron tijd*

Een belangrijke hulpbron voor politieke participatie is tijd (Paxton, Kunovich & Hughes, 2007). Sommige vormen van participatie nemen weinig tijd in beslag, maar toch vereisen alle vormen van politieke participatie dat mensen er enige tijd in investeren. Als mensen geen tijd hebben om te participeren, zullen zij dit ook niet doen. Vrouwen doen nog altijd meer werk in het huishouden dan mannen. Doordat zij hier een groot deel van hun tijd aan besteden hebben zij minder vrije tijd dan mannen om politiek te participeren (Paxton, Kunovich & Hughes, 2007). De tijdsbesteding van mannen en vrouwen staat weergegeven in tabel 4. Voor deze tabel is gebruik gemaakt van gegevens uit 2003, omdat soortgelijke gegevens uit 2004 niet beschikbaar waren. In de tabel worden gegevens weergegeven in uren voor de komma en minuten na de komma.

Tabel 4. *Tijdsbesteding in uren per dag naar geslacht.*

	Mannen	Vrouwen
Persoonlijke verzorging	9.57	10.32
Verzorging anderen	0.18	0.34
Onderweg	1.02	0.50
Betaald werk	3.28	1.53
Onderwijs	0.33	0.32
Huishoudelijke verplichtingen	1.48	3.05
Vrijwilligerswerk ^a	0.12	0.08
Vrije tijd	6.18	6.01
Overig/onbekende tijdsbesteding	0.25	0.24

^aVrijwilligerswerk is exclusief non-conventionele politieke participatie.

Bron: CBS (2010), opgehaald op 7-4-2012.

Tabel 4 laat inderdaad zien dat vrouwen minder vrije tijd hebben dan mannen. Zowel mannen als vrouwen besteden de meeste tijd aan hun persoonlijke verzorging, wat bestaat uit slapen/rusten, wassen, aankleden en thuis eten. Vrouwen zijn hier per dag ongeveer een half uur langer mee bezig dan mannen. Verder besteden vrouwen meer tijd aan de verzorging van anderen. Hierbij wijden ze vooral veel tijd aan het verzorgen van hun eigen kinderen. Aan het verzorgen van andere kinderen, familieleden en anderen zijn mannen en vrouwen ongeveer evenveel tijd kwijt. Het grootste verschil in de tijdsbesteding van mannen en vrouwen is zichtbaar tussen betaald werk en huishoudelijke verplichtingen. In overeenstemming met de gegevens uit tabel 3 zijn mannen meer tijd kwijt aan betaald werk. Vrouwen zijn juist meer tijd kwijt zijn aan de huishoudelijke verplichtingen. Deze verplichtingen kunnen in zes verschillende activiteiten worden opgedeeld (tabel 5). Ook voor deze tabel zijn gegevens uit 2003 gebruikt en is de tijdsaanduiding in uren voor de komma en minuten na de komma.

Tabel 5. *Tijdsbesteding huishoudelijke verplichtingen in uren per dag naar geslacht.*

	Mannen	Vrouwen
Boodschappen	0.23	0.39
Afspraken	0.04	0.06
Huishoudelijk werk	0.23	1.20
Huisdieren verzorgen	0.10	0.10
Onderhoudswerk, klussen, tuinieren	0.35	0.12
Koken	0.14	0.38

Bron: CBS (2010), opgehaald op 7-4-2012.

Vrouwen zijn aan bijna alle activiteiten meer tijd kwijt dan mannen. Het grootste verschil in tijdsbesteding is dat in huishoudelijk werk. Vrouwen besteden hier bijna vier keer zoveel

meer tijd aan dan mannen. Mannen besteden enkel meer tijd aan onderhoudswerk, klussen en tuinieren. Zij doen dit ruim een half uur per dag, terwijl vrouwen dit 12 minuten per dag doen.

Vrouwen hebben dus minder vrije tijd dan mannen. Het gevolg hiervan is dat vrouwen minder tijd hebben om politiek te participeren.

2.2.3 Hulpbron maatschappelijke vaardigheden

Zelfs wanneer mensen voldoende geld en tijd hebben om politiek te participeren hoeft dat niet automatisch te betekenen dat zij ook daadwerkelijk politiek gaan participeren. Een derde hulpbron is nodig om dit mogelijk te maken; maatschappelijke vaardigheden. Dit zijn communicatieve en organisatorische vaardigheden die mensen helpen hun geld en tijd effectief te gebruiken (Schlozman, Burns & Verba, 1994). Deze vaardigheden worden onder andere opgedaan op school. Hoe hoger het aantal jaar gevolgd onderwijs, hoe meer maatschappelijke vaardigheden iemand heeft.

Tabel 6. Aantal (x1000) en percentage mannen en vrouwen (15-65 jaar) naar opleidingstype in 2004.

	Mannen		Vrouwen	
Basisonderwijs	505	9,2%	571	10,6%
Vmbo, mbo 1, avo onderbouw	1258	22,8%	1408	26,0%
Havo, vwo, mbo 2-4	2259	41,0%	2156	39,9%
Hbo, wo bachelor	863	15,6%	831	15,4%
Wo master, doctor	570	10,3%	370	6,8%
Onbekend	61	1,1%	54	1,0%
Totaal	5516	100%	5409	100%

Bron: CBS (2012a), opgehaald op 16-4-2012.

Tabel 6 laat zien dat mannen over het algemeen een hoger onderwijsniveau hebben genoten dan vrouwen. Zo is er een hoger percentage mannen dat havo, vwo of mbo 2-4 heeft gedaan. Ook het percentage mannen dat een universitaire master of doctorsgraad heeft behaald is aanzienlijk hoger dan het percentage vrouwen dat dit niveau heeft behaald. Een hoger percentage vrouwen heeft vmbo, mbo 1 of avo onderbouw gedaan, en het percentage vrouwen dat alleen basisonderwijs voltooid heeft is hoger dan onder mannen. Vrouwen zijn dus minder vertegenwoordigd bij de hoogste onderwijsniveaus dan mannen, en meer bij de lagere niveaus. Dit kan ertoe leiden dat zij minder maatschappelijke vaardigheden hebben dan mannen.

Een andere manier waarop maatschappelijke vaardigheden kunnen worden opgedaan is door het doen van vrijwilligerswerk (Paxton, Kunovich & Hughens, 2007). Uit tabel 4 blijkt

dat mannen meer vrijwilligerswerk doen dan vrouwen. Bovendien is het van belang om een baan te hebben wanneer mensen maatschappelijke vaardigheden willen opdoen (Schlozman, Burns & Verba, 1994). Eerder liet tabel 1 al zien dat vrouwen minder tijd besteden aan een betaalde baan dan mannen. Dit duidt er op dat vrouwen mogelijk minder maatschappelijke vaardigheden opdoen dan mannen.

Vrouwen hebben dus waarschijnlijk minder maatschappelijke vaardigheden verkregen uit hun opleiding, vrijwilligerswerk en betaalde werk dan mannen. Zij hebben dus minder maatschappelijke vaardigheden beschikbaar om politiek te participeren.

2.3. Hypothesen

2.3.1 Gender verschillen

Samengevat stelt de socialisatietheorie dat vrouwen worden gesocialiseerd in een politiek minder actieve rol dan mannen. Bovendien laat de hulpbronnentheorie zien dat bepaalde hulpbronnen nodig zijn om politiek te kunnen participeren. Over het algemeen hebben vrouwen minder hulpbronnen tot hun beschikking en zij zullen daarom minder participeren. Vrouwen hebben niet alleen minder hulpbronnen op het gebied van geld en tijd, ze hebben bovendien minder maatschappelijke vaardigheden die het mogelijk maken om de hulpbronnen die aanwezig zijn om te zetten in politieke participatie. Als gevolg hiervan participeren vrouwen minder in de vormen die geld en tijd vereisen. Beide theorieën leiden tot de verwachting dat vrouwen minder politiek zullen participeren dan mannen.

Hypothese 1: Vrouwen participeren bij alle vormen van non-conventionele politieke participatie minder dan mannen.

De verwachting is dus dat vrouwen bij alle vormen van non-conventionele participatie minder zullen participeren dan mannen. Er wordt echter verwacht dat deze gender verschillen niet bij alle vormen even groot zijn. Met behulp van de socialisatie- en hulpbronnentheorie kan beargumenteerd worden bij welke vormen van participatie vrouwen meer zullen participeren en de verschillen tussen mannen en vrouwen dus minder groot zullen zijn. Uit de socialisatietheorie blijkt dat vrouwen worden gesocialiseerd in een passieve rol. Door deze rol gedragen vrouwen zich op een meer altruïstische, gemeenschappelijke, vredige en verzorgende manier dan mannen (Schlozman, Burns, Verba & Donahue, 1995). Het is daarom te verwachten dat vrouwen meer zullen participeren bij vredige vormen van non-conventionele participatie dan bij minder vredige vormen. De verwachting is dat de gender verschillen in participatie bij vredigere vormen van participatie kleiner zijn dan bij vormen die

minder vredig zijn. De hulpbronnentheorie stelt dat bepaalde hulpbronnen noodzakelijk zijn om te participeren. De hoeveelheid hulpbronnen die nodig zijn verschilt echter per vorm van politieke participatie. Aangezien vrouwen minder hulpbronnen beschikbaar hebben dan mannen zullen zij waarschijnlijk vooral participeren bij vormen waar minder gebruik van hulpbronnen gemaakt hoeft te worden. Hieruit volgt de verwachting dat bij de vormen van participatie waar minder hulpbronnen nodig zijn vrouwen meer gaan participeren en de gender verschillen dus kleiner zullen zijn.

Het tekenen van petities als vorm van politieke participatie wordt algemeen geaccepteerd als een vredige vorm van politiek participeren (Aalberts, 2004). Ook worden hier relatief weinig hulpbronnen voor gevraagd. Het tekenen van een petitie kost namelijk weinig tijd, omdat enkel een handtekening gezet hoeft te worden. Verder kost het geen geld. Tegenwoordig is het voor veel petities mogelijk om deze gratis via internet te tekenen.

Vrouwen zijn gesocialiseerd om huisvrouw en moeder te zijn (Andersen, 1975). Zij besteden dan ook meer tijd in het huishouden en doen vaker de boodschappen dan mannen (tabel 3 en 4). Hierdoor zijn vrouwen beter in staat om producten te boycotten. Vrouwen hebben echter minder beschikking over de hulpbron geld dan mannen, wat hen minder in staat stelt om alternatieve producten te kopen, omdat het duurder kan zijn om een alternatief te kopen. Als gevolg hiervan kunnen vrouwen minder gemakkelijk een product boycotten. Ook kan het boycotten van producten gezien worden als minder vredig dan het tekenen van een petitie. Over het algemeen is het boycotten van producten namelijk een actie tégen iets, terwijl het tekenen van een petitie ook om een goed doel of een positieve actie kan gaan. Boycotten kan gezien worden als een meer drastische vorm om een mening uit te drukken. Dit maakt dat het boycotten van producten als minder vredig wordt gezien.

Een vorm van non-conventionele participatie die zowel geld als tijd vereist is het contact opnemen met politici. Politici zijn vaak moeilijk te bereiken. Het zal daarom veel moeite en tijd kosten om daadwerkelijk politici te spreken. Het kan mogelijk ook geld kosten om dit contact te krijgen. Aangezien vrouwen minder geld en tijd hebben dan mannen, zullen zij minder politiek participeren op het gebied van het contact opnemen met politici. Bovendien hebben vrouwen, door hun gesocialiseerde rol, in mindere mate een mening over politieke kwesties en zullen zij minder snel kritiek hebben op politieke partijen of kandidaten (Atkeson, 2003). Vrouwen zijn minder geïnteresseerd in politieke campagnes. Hierdoor hebben zij meer het idee dat hun acties geen invloed hebben. Ze beschikken dus over minder politieke efficacy. Dit laatste meet de mate waarin iemand denkt dat het mogelijk is om, aan de hand

van de eigen vaardigheden en hulpbronnen die hiervoor vereist zijn, invloed te hebben op het politieke systeem (Clarke, 1989).

Demonstraties worden gezien als een relatief extreme vorm van politieke participatie, waarbij demonstraties met een illegaal karakter niet geaccepteerd worden (Aalberts, 2004). Hoewel legale demonstraties wel een algemeen geaccepteerde vorm van participatie zijn, is het goed mogelijk dat deze toch geassocieerd worden met illegale demonstraties en als extreme vorm van uiting van onvrede worden gezien. Demonstreren is bovendien een vorm van participatie die veel tijd en moeite vergt van deelnemers (Andersen, 1975). Vrouwen hebben minder vrije tijd beschikbaar dan mannen. Aan de hand van zowel de socialisatie- als de hulpbronnentheorie kan verwacht worden dat vrouwen minder aan demonstraties zullen deelnemen dan mannen.

Uit deze verwachtingen over de participatie van vrouwen bij de verschillende vormen kan de volgende hypothese worden afgeleid.

Hypothese 2: Gender verschillen zijn het grootst bij deelname aan demonstraties, vervolgens bij contact opnemen, dan bij producten boycotten en tot slot het kleinst bij petitie tekenen.

2.3.2 Verklaringen

Uit de socialisatietheorie en de hulpbronnentheorie komt naar voren dat verscheidene eigenschappen en hulpbronnen kunnen bijdragen aan politieke participatie. De eerste theorie stelt dat de factoren werkzaamheid, politieke kennis, politieke interesse en politieke efficacy een belangrijke rol spelen bij de mate van participatie. Uit de hulpbronnentheorie komen de hulpbronnen inkomen en opleidingsniveau naar voren. Ook blijkt dat er verschillen bestaan in hulpbronnen die getrouwden en niet-getrouwden tot hun beschikking hebben. De huwelijkse staat van een persoon is dus mogelijk van invloed op diens participatie. Een ander kenmerk dat wellicht een rol speelt bij politieke participatie is leeftijd. Verwacht wordt dus dat werkzaamheid, huwelijkse status, politieke kennis, politieke interesse, politieke efficacy, leeftijd, inkomen en opleidingsniveau mogelijk gender verschillen in non-conventionele participatie kunnen verklaren.

Hypothese 3: Gender verschillen in non-conventionele participatie kunnen verklaard worden door gender verschillen in werkzaamheid, huwelijkse status, politieke kennis, politieke interesse, politieke efficacy, leeftijd, inkomen en opleidingsniveau.

2.3.3 *Interactie effecten*

Vrouwen worden gesocialiseerd in een politiek inactieve rol en zouden daarom minder participeren dan mannen. De sociale rol van vrouwen is echter veranderd in de loop van de tijd. Door onder andere de opkomst van de vrouwen beweging in de jaren '60 en het feminisme worden vrouwen tegenwoordig meer gestimuleerd om politiek te participeren (Campbell, Converse, Miller & Stokes, 1980). De norm dat vrouwen niet politiek actief zouden moeten zijn geldt nu in mindere mate. Het is te verwachten dat oudere vrouwen meer beïnvloed zullen worden door de oude socialisatie traditie, die stelt dat vrouwen niet geacht worden om te participeren, dan jongere vrouwen. Voor mannen heeft een veranderde socialisatie geen effect omdat de norm over de politieke rol van mannen niet veranderd is. Hieruit volgt de verwachting dat jonge vrouwen in verhouding tot oude vrouwen meer participeren dan jonge mannen in verhouding tot oude mannen.

Hypothese 4: Leeftijd heeft voor vrouwen een negatief effect op non-conventionele politieke participatie en voor mannen geen effect op non-conventionele politieke participatie.

Opleidingsniveau heeft een sterk positief effect op politieke participatie (Hyman & Wright, 1979). Uit onderzoek van Sieben (2001) blijkt dat van de Nederlanders die alleen de lagere school afgemaakt hebben, 26 procent minstens één keer in de afgelopen vijf jaar heeft deelgenomen aan een demonstratie, staking of bezetting, een petitie heeft getekend of een product geboycot. Van de Nederlanders met een universitaire opleiding heeft maar liefst 45 procent dit gedaan. Hieruit blijkt dat hoger opgeleiden meer politiek participeren dan lager opgeleiden. Een mogelijke verklaring voor het effect van opleiding op politieke participatie zou de socialiserende functie van scholen kunnen zijn. Op scholen worden houdingen en gedragingen op verschillende manieren overgedragen. Zo levert scholing bepaalde hulpbronnen waaronder kennis van de samenleving en kritisch nadenken (Phelan, Link, Stueve & Moore, 1995). De verwachting is dat deze hulpbronnen de socialisatie van vrouwen in een politiek inactieve rol verminderen, waardoor vrouwen met een hogere opleiding meer zullen participeren. Voor mannen zal het effect van opleiding op socialisatie en daarmee op politieke participatie waarschijnlijk juist minder groot zijn. De socialisatietheorie stelt namelijk dat mannen een politiek actievere rol dan vrouwen wordt aangeleerd. Opleiding kan om deze reden voor mannen een minder grote invloed hebben op politieke participatie.

Hypothese 5: Opleiding heeft voor vrouwen een sterker positief effect op non-conventionele politieke participatie dan voor mannen.

Ook inkomen verschaft bepaalde hulpbronnen voor politieke participatie (Brady, Verba & Schlozman, 1995). Een hoger inkomen zal hierdoor meer politieke participatie tot gevolg hebben. Een hoger inkomen leidt voor vrouwen tot meer zelfstandigheid. Hierdoor zullen zij zich mogelijk vrijer voelen om te gaan participeren in de politiek. Voor mannen zal inkomen een minder groot effect hebben, omdat ook mannen met een lager inkomen zich zelfstandig voelen. Bovendien wordt verwacht dat het effect van een hoog inkomen voor vrouwen hoger is dan voor mannen omdat voor vrouwen een hoog inkomen minder vanzelfsprekend is dan voor mannen, want dit is lastiger te bereiken voor vrouwen (Coffé & Bolzendahl, 2010). De vrouwen die dit wel hebben kunnen bereiken zullen waarschijnlijk nog zelfstandiger en minder gesocialiseerd zijn dan vrouwen met een lager inkomen. Zij hebben deze eigenschappen nodig gehad om een hoog salaris te bereiken. Mannen zijn wat dat betreft meer gelijk aan elkaar omdat het voor mannen makkelijker te bereiken is.

Hypothese 6: Inkomen heeft voor vrouwen een sterker positief effect op non-conventionele politiek participatie dan voor mannen.

3. Data en Methodes

3.1. Data

Om de zes hypothesen te toetsen wordt gebruik gemaakt van data van de International Social Survey Programme (ISSP) uit 2004. De ISSP verzamelt in 48 verschillende landen gegevens die van belang zijn voor sociaal wetenschappelijk onderzoek door middel van vragenlijsten en wordt jaarlijks gehouden. Voor dit onderzoek wordt alleen de data voor Nederland gebruikt. De vragenlijst behandelt thema's die belangrijk zijn voor sociaal wetenschappelijk onderzoek. Een aantal onderwerpen staan vast en worden elk jaar behandeld, zoals demografische gegevens. De vragenlijst heeft wel elk jaar een ander thema en daarom zijn een aantal onderwerpen die variëren per jaar. Het thema van de vragenlijst in 2004 is 'Burgerschap en Nationale Identiteit', waarbinnen politieke participatie een onderwerp is (ISSP, 2012).

Voor de steekproef werd gebruikt gemaakt van het nationale adressen bestand van de Nederlandse post. Hieruit werden random 4500 postcodes getrokken. De adressen zijn vervolgens verbonden met de bijbehorende telefoonnummers. Van de eerste steekproef van 4500 mensen bleken 101 mensen onbereikbaar te zijn. Uiteindelijk zijn 4399 mensen benaderd en hebben 1823 mensen gereageerd op het verzoek om de vragenlijst in te leveren, wat een respons van 41,3% oplevert.

In de steekproef zijn jongeren licht ondervertegenwoordigd. Dit zijn voornamelijk de jongeren van 15 of 16 jaar die bij hun ouders wonen. De steekproef is verder wel representatief op het gebied van onderwijs en activiteiten (Ganzeboom & De Groot, 2007).

3.1.1. Afhankelijke variabelen

De vormen van non-conventionele politieke participatie die in dit onderzoek worden gebruikt zijn tekenen van petitie, boycotten van producten, deelnemen aan demonstraties en contact opnemen met politicus. Deze vier afhankelijke variabelen worden in de vragenlijst gevraagd aan de hand van de volgende vraag: ‘Heeft U afgelopen jaar of langer geleden aan dit soort acties deelgenomen, heeft U nog nooit aan dit soort acties deelgenomen en zult U dit ook nooit doen?’ Bij deze variabelen zijn vier antwoorden mogelijk: ‘in het afgelopen jaar gedaan’ (waarde = 1), ‘langer dan 1 jaar geleden gedaan’ (2), ‘nooit gedaan, ga misschien doen’ (3) en ‘nooit gedaan, ga nooit doen’ (4). De nieuwe afhankelijke variabelen zijn hergecodeerd. Respondenten die nog nooit hebben deelgenomen aan een actie hebben een waarde van 0 gekregen, ongeacht of zij misschien ooit nog actie zullen ondernemen. De respondenten die in het afgelopen jaar of langer dan een jaar geleden wel politiek hebben geparticipeerd hebben een waarde van 1. Dit betekent dat de afhankelijke variabelen meten of iemand ooit heeft geparticipeerd of niet, waarbij geldt dat een hogere score betekent dat de respondent wel ooit heeft geparticipeerd. In tabel 7 staat weergegeven welke vragen uit de enquête gebruikt zijn om de nieuwe afhankelijke variabelen te maken.

Tabel 7. *Afhankelijke variabelen en gebruikte vragen uit enquête.*

Variabele	Vraag in enquête
Petitie	Meegedaan aan een handtekeningactie
Boycot	Bepaalde producten geboycot of gekocht vanwege politieke morele of milieuoverwegingen
Demonstratie	Deelgenomen aan een demonstratie
Contact	Contact opgenomen (of een poging hiertoe gedaan) met een politicus of ambtenaar om hem/haar je mening duidelijk te maken

3.1.2. Onafhankelijke variabelen

De belangrijkste onafhankelijke variabele in dit onderzoek is de variabele *vrouw*. Dit is een dichotome variabele, met de waarde 0 voor mannen en de waarde 1 voor vrouwen.

De variabele *leeftijd* geeft de leeftijd van de respondent op het moment van interviewen aan. Dit is een continue variabele met een minimum van 15 en een maximum van 98, waarbij deze maximumwaarde een leeftijd van 98 jaar of ouder inhoudt. Doordat er in dit onderzoek enkel

naar non-conventionele participatie wordt gekeken is het mogelijk om jongeren tussen 15 en 17 jaar in de dataset te houden. Zij kunnen namelijk op non-conventionele manier participeren en behoren daarom tot de populatie.

Opleidingsniveau staat voor het aantal jaren gevolgd onderwijs en bestaat uit acht verschillende categorieën, waarbij een hogere score voor een hoger aantal jaar onderwijs staat. Deze categorieën zijn: Geen of onvoltooid basis onderwijs (waarde = 1), basis onderwijs (2), vmbo (3), havo (4), vwo (5), mbo (6), hbo (7) en wo (8). In de vragenlijst is dit gemeten door middel van de vraag: ‘Wat is Uw hoogst voltooide opleiding?’ Om opleidingsniveau als continue variabele te kunnen gebruiken is uitgerekend hoeveel jaar onderwijs er staat voor een bepaalde opleiding. Het aantal jaren onderwijs zal gebruikt worden om het effect van opleidingsniveau te toetsen. Voor de verschillende categorieën is het aantal jaar onderwijs dat is berekend als volgt; geen of onvoltooid basis onderwijs (0), basis onderwijs (8), vmbo (12), havo (13), vwo (14), mbo (16), hbo (17) en wo (18).

Onder *gezinsinkomen* wordt het netto inkomen per maand van het gezin van de respondent verstaan, gemeten door de vraag ‘Wat is het gemiddelde netto maandinkomen van U en Uw partner en overige gezinsleden?’. Dit is een continue variabele, waarbij een hogere waarde staat voor een hoger inkomen. Er wordt gebruikt gemaakt van de gestandaardiseerde waarden. Er is voor gekozen om het gezinsinkomen in plaats van het persoonlijke inkomen te gebruiken, omdat vrouwen vaak zelf geen inkomen hebben terwijl hun partner wel een inkomen heeft. Door het gezinsinkomen te gebruiken wordt hier rekening mee gehouden.

Huwelijkstatus geeft weer of iemand samenleeft met een partner of niet. Eerst wordt de vraag gesteld ‘Wat is Uw burgerlijke staat formeel?’. Hierbij zijn de antwoordmogelijkheden gehuwd, gescheiden van tafel en bed, gescheiden van echt, weduwe/weduwnaar en ongehuwd/nooit gehuwd geweest. Vervolgens wordt gevraagd naar de samenlevingsvorm die van toepassing is, waarbij aangegeven kan worden of iemand ongehuwd samenwoont met een partner, waarbij alle personen die hierbij aangeven samen te leven met een partner, tot de categorie gehuwd worden gerekend. Van de verschillende categorieën zijn dummy variabelen gemaakt. Mensen die hebben aangegeven van tafel en bed gescheiden te zijn (14), worden als missing gecodeerd, omdat deze groep te klein is om als aparte groep te gebruiken en lastig bij een andere categorie te plaatsen is. *Getrouwd* geeft aan dat iemand getrouwd is of samenleeft met een partner. *Verweduwd* geeft aan dat de persoon weduwe of weduwnaar is. Als een persoon gescheiden is en niet met een andere partner samenleeft, valt deze persoon onder *gescheiden*. Tot slot geeft *single* weer dat een persoon nooit getrouwd is geweest en momenteel ook niet samenleeft met een partner.

De variabele *werkzaamheid* meet de arbeidssituatie van de respondenten door middel van de vraag ‘Wat is momenteel Uw belangrijkste bezigheid?’. Van de antwoorden op deze vraag zijn dummy variabelen gemaakt. De eerste variabele *werkloos* bestaat uit mensen die niet of onbetaald werken. Hier vallen de categorieën meewerkend onbetaald gezinslid, werkloos, arbeidsongeschikt en anders niet werkend onder. De groepen zijn afzonderlijk te klein om in de analyse mee genomen te kunnen worden, maar samen beslaan deze categorieën 17,0 procent van de respondenten. De tweede variabele *gepensioneerd* bestaat uit alle mensen die ooit hebben gewerkt maar nu met pensioen zijn. Hoewel gepensioneerde respondenten niet meer werken en in dat opzicht bij de werklozen geplaatst zouden kunnen worden, is gekozen om hier een aparte categorie voor te maken, omdat gepensioneerden wel lange tijd gewerkt hebben in het verleden en hier bijvoorbeeld maatschappelijke vaardigheden opgedaan kunnen hebben. De dummy variabele *huisman/vrouw* bestaat uit mensen die zichzelf als huisman of huisvrouw beschouwen. De volgende twee variabelen bestaan uit situaties waarbij respondenten werken: *parttime* (0 tot 32 uur per week) en *fulltime* (meer dan 32 uur per week). *Student* geeft aan dat de respondent momenteel een opleiding volgt als voornaamste bezigheid. Al deze variabelen zijn dummy variabelen, dus een waarde van 0 betekent dat de respondent niet tot de bepaalde groep hoort en een waarde van 1 betekent dat de respondent wel bij de groep hoort.

De variabele *interesse* is gemeten door de vraag ‘Hoeveel belangstelling heeft U persoonlijk voor de politiek?’, waarbij de antwoordmogelijkheden in een 4-punts schaal lopen van ‘heel veel belangstelling’ tot ‘helemaal geen belangstelling’. De variabele *interesse* is zo gecodeerd dat een hogere score betekent dat de respondent meer belangstelling in politiek heeft en dus een hogere interesse.

Om politieke kennis te meten wordt gebruik gemaakt van twee variabelen; *begrip* en *geïnformeerd*. De eerste variabele is in de vragenlijst onderzocht met de vraag ‘Ik vind dat ik behoorlijk goed begrijp wat de belangrijke politieke vragen in Nederland zijn’. De andere variabele legt de focus meer op de vergelijking met anderen (‘Ik denk dat de meeste mensen in Nederland beter geïnformeerd zijn over de politiek en regering dan ik’). Deze twee variabelen samen vormen geen goede schaal ($\alpha = .477$), dus is besloten beide variabelen apart te gebruiken in de analyses om zo politieke kennis te meten.

Ten slotte wordt gebruikt gemaakt van de variabele *politieke efficacy* ($\alpha = .789$). Deze schaal meet de mate waarin mensen geloven dat zij invloed kunnen hebben op politiek gebied. Voor deze variabele moesten respondenten aangeven in hoeverre ze het eens of oneens zijn met de volgende uitspraken: ‘Mensen zoals ik hebben niks te zeggen over wat de regering doet’ en

‘Ik geloof niet dat het de regering uitmaakt wat mensen zoals ik denken’. Hierbij konden de respondenten op een 5-punts Likertschaal aangeven in hoeverre zij het met de twee stellingen eens zijn. De antwoordcategorieën lopen van ‘sterk mee eens’ tot ‘sterk niet mee eens’. Een hoge score op de variabele betekent dat respondenten veel efficacy hebben, dus dat zij in sterke mate geloven dat zij invloed kunnen hebben op politiek gebied. In tabel 8 staat van de afhankelijke en onafhankelijke variabelen het bereik, gemiddelde en standaarddeviatie weergegeven, uitgesplitst naar geslacht.

Tabel 8. *Bereik en gemiddelde van afhankelijke en afhankelijke variabelen*

	Bereik	Mannen		Vrouwen	
		Gemiddelde (SD)		Gemiddelde (SD)	
<i>Afhankelijke variabelen</i>					
Petitie	0-1	0,69		0,74	
Boycot	0-1	0,41		0,51	
Demonstratie	0-1	0,30		0,34	
Contact	0-1	0,28		0,21	
<i>Onafhankelijke variabelen</i>					
Vrouw	0-1	0		1	
Leeftijd	15-98	49,28	(15,18)	44,91	(15,01)
Opleiding	0-18	14,78	(2,92)	14,43	(2,76)
Gezinsinkomen (z-waarde)		0,06	(0,71)	-0,10	(0,74)
<i>Huwelijksstatus</i>					
Getrouwd	0-1	0,67		0,51	
Verweduwd	0-1	0,04		0,07	
Gescheiden	0-1	0,05		0,10	
Single, nooit getrouwd	0-1	0,25		0,32	
<i>Beroepsstatus</i>					
Werkloos	0-1	0,07		0,09	
Gepensioneerd	0-1	0,21		0,11	
Student	0-1	0,03		0,07	
Huisman/huisvrouw	0-1	0,02		0,17	
Fulltime	0-1	0,61		0,25	
Parttime	0-1	0,07		0,32	
Politieke interesse	1-4	2,66	(0,70)	2,46	(0,68)
Politiek begrip	1-5	3,83	(0,80)	3,56	(0,87)
Politiek geïnformeerd	1-5	3,68	(0,85)	3,45	(0,92)
Politieke efficacy	1-5	2,91	(1,10)		2,85 (1,06)

Noot: $N_{\text{mannen}} = 727$, $N_{\text{vrouwen}} = 540$.

Bron: ISSP (2004).

3.2. Methoden

Om de data te analyseren wordt gebruik gemaakt van het statistische programma SPSS 17. De dataset is gefilterd zodat alleen respondenten uit Nederland worden meegenomen in de analyses. Deze analyses zullen hieronder per onderdeel worden toegelicht.

3.2.1. Gender verschillen

Om te testen of er gender verschillen zijn bij de vier verschillende vormen van politieke participatie worden logistische regressie analyses uitgevoerd met de vormen als afhankelijke variabelen en de variabele vrouw als onafhankelijke variabele.

Om vervolgens te kijken bij welke vorm de gender verschillen het grootst zijn, zullen de gestandaardiseerde beta coëfficiënten van de vier vormen met elkaar vergeleken worden. De vorm met de coëfficiënt die het meest van 1 afwijkt is de vorm met de grootste gender verschillen. Op deze manier kan een volgorde gemaakt worden welke vorm de grootste gender verschillen kent en welke vorm de kleinste. Hierbij kan echter niet vastgesteld worden of de vormen significant van elkaar verschillen. Daarom wordt ook de Cramer's V^2 bekeken. Cramer's V zal berekend worden door middel van kruistabellen waarin de vier vormen en de variabele vrouw worden toegevoegd. Vervolgens zal gekeken worden welke Cramer's V^2 het kleinste is, dit is de vorm met de minste gender verschillen. Het voordeel hiervan is dat zo de sterkte van het effect wordt bepaald, om zo de gender verschillen van de verschillende vormen met elkaar te kunnen vergelijken. Ook op deze manier kan echter niet worden vastgesteld of de gender verschillen significant van elkaar verschillen.

3.2.2. Verklaringen

De verklaringen voor de gender verschillen worden getest door middel van logistische regressie voor de vier aparte vormen van participatie. Voor deze vier regressie analyses worden de overige onafhankelijke variabelen ingevoegd in een nieuw model. Deze variabelen zijn leeftijd, opleiding, inkomen, werkzaamheid (de dummy variabelen fulltime, parttime, werkloos, huisman/vrouw en gepensioneerd), huwelijkse status (getrouwd, gescheiden, single), interesse, begrip, geïnformeerd en politiek efficacy. De verwachting is dat het significante gender effect verdwijnt of kleiner wordt naarmate deze variabelen worden toegevoegd.

3.2.3. Interactie effecten

Tot slot worden de interactie effecten bekeken. Voor de vier aparte vormen geldt weer dat logistische regressie gebruikt moet worden omdat de afhankelijke variabelen dummy variabelen zijn. Voor de vierde hypothese wordt gekeken naar leeftijd. In een eerste model worden daarom vrouw en leeftijd toegevoegd. Opleiding, inkomen, werkzaamheid, huwelijkse status, interesse, begrip, geïnformeerd en politieke efficacy worden gebruikt als controle variabelen. Vervolgens wordt in een tweede model de interactie variabele van leeftijd

en vrouw meegenomen (leeftijd*vrouw). Het effect hiervan wordt vervolgens vergeleken met het effect van leeftijd alleen op participatie. Dit wordt op dezelfde manier voor de andere twee hypothesen toegepast, waarbij voor hypothese 5 opleiding wordt toegevoegd en voor hypothese 6 inkomen. Hierbij wordt ook leeftijd als controlevariabele gebruikt. Om de variabele *interactie leeftijd* te maken zullen de variabelen vrouw en leeftijd vermenigvuldigd worden. Voor *interactie opleiding* worden vrouw en opleiding vermenigvuldigd en tot slot zal vermenigvuldiging van vrouw en inkomen leiden tot de variabele *interactie inkomen*. Vervolgens wordt logistische regressie analyse toegepast waarin deze interactie variabelen worden toegevoegd.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van de logistische regressieanalyses besproken worden om de hypothesen te toetsen. Eerst zullen gender verschillen in non-conventionele participatie besproken worden (hypothese 1 en 2). Vervolgens zal gekeken worden of deze verschillen verklaard kunnen worden (hypothese 3). Tot slot worden de resultaten van de interactie effecten besproken (hypothese 4 t/m 6). Voor elke vorm van participatie staan de resultaten in een afzonderlijke tabel, weergegeven aan het einde van dit hoofdstuk. In deze tabellen bespreekt model 1 de resultaten voor de gender verschillen. In model 2 zijn de onafhankelijke variabelen toegevoegd om de verklaringen te onderzoeken. Tot slot geven de modellen 3 tot en met 5 de verschillende interactie effecten weer.

4.1 Gender verschillen

Met hypothese 1 wordt verwacht dat vrouwen bij alle vormen van non-conventionele participatie minder zullen participeren dan mannen. In tabel 9 staan de resultaten weergegeven van de logistische regressieanalyses met *petitie* als afhankelijke variabele en *vrouw* als onafhankelijke variabele bij model 1. Uit deze tabel blijkt dat vrouwen niet significant verschillen van mannen in de mate van petitie tekenen. Tabel 10 geeft de resultaten voor *boycot* weer. Hieruit blijkt dat, tegen de verwachting in, vrouwen significant meer geneigd zijn om producten te boycotten dan mannen (beta = 1.337). Dit betekent dat vrouwen een 33,7% hogere odds hebben om te boycotten dan mannen. In tabel 11 staan de resultaten van de logistische regressie analyse met *contact* als afhankelijke variabele weergegeven. Hieruit blijkt dat mannen hier significant meer participeren dan vrouwen (beta = .572), wat in overeenstemming is met hypothese 1; vrouwen hebben een 42,8 % lagere odds om contact op

te nemen politici dan mannen. Uit tabel 12, waarin de resultaten voor *demonstratie* staan weergegeven, blijkt dat er geen significante gender verschillen voor het deelnemen aan demonstraties zijn.

Aangezien hypothese 1 stelde dat vrouwen bij alle vormen van non-conventionele politieke participatie minder participeren dan mannen, moeten we dus stellen dat deze hypothese op basis van deze resultaten moet worden verworpen. Slechts bij één vorm participeren vrouwen werkelijk minder dan mannen, namelijk in de vorm van contact opnemen met politici. De andere drie vormen tonen dat vrouwen meer participeren dan mannen of dat er geen significante gender verschillen zijn.

Met hypothese 2 werd gesteld dat gender verschillen het grootst zijn bij deelname aan demonstraties, vervolgens bij contact opnemen, dan bij producten boycotten en tot slot het kleinst bij petitie tekenen. Als de vier vormen met elkaar vergeleken worden blijkt dat de beta coëfficiënt van demonstratie het minst afwijkt van 1 (beta = 1.035). Hoe groter de afwijking van 1, hoe groter de gender verschillen. Dit betekent dat demonstratie de kleinste gender verschillen kent. Hierna zijn de gender verschillen voor het tekenen van petitie het kleinst (beta = 1.136). Echter, zowel demonstratie als petitie zijn niet significant bevonden. De resultaten voor boycot en contact opnemen zijn dat wel. De gender verschillen voor het boycotten van producten (beta = 1.337) zijn groter dan bij demonstratie en petitie, maar kleiner dan contact. Om de sterkte van het effect na te gaan zijn ook de Cramer's V en de Nagelkerke R^2 berekend (zie tabel 9 t/m 12). Op demonstratie na klopt de verwachte volgorde van grootte van gender verschillen tussen de verschillende vormen. Voor het tekenen van een petitie en deelnemen aan een demonstratie worden geen significante gender verschillen gevonden. De verwachting was dat boycot kleinere gender verschillen zou kennen dan contact. Dit blijkt te kloppen als gekeken wordt naar de waarde van de beta en Cramer's V van deze vormen. Gesteld kan dus worden dat vrouwen in vergelijking met mannen het meest non-conventioneel participeren in de vorm van het boycotten van producten. Daarna volgen het tekenen van een petitie en het deelnemen aan demonstraties. Vrouwen participeren het minst in de vorm van contact opnemen met politici.

4.2 Verklaringen

Hypothese 3 stelt dat gender verschillen in non-conventionele participatie mogelijk verklaard kunnen worden door de gender verschillen in werkzaamheid, politieke kennis, politieke interesse, politieke efficacy, leeftijd, inkomen en opleidingsniveau. Zoals eerder gesteld, wordt gevonden dat vrouwen alleen significant minder geneigd zijn contact op te nemen met

politici dan mannen. Voor de vormen petitie en demonstratie worden geen significante gender effecten gevonden en blijkt zelfs dat vrouwen meer geneigd zijn producten te boycotten dan mannen. Aangezien met de derde hypothese verwacht wordt dat de kleinere kans op participatie onder vrouwen verklaard kan worden door leeftijd, opleiding, inkomen, werkzaamheid, huwelijkse status, interesse, begrip, geïnformeerd zijn en politieke efficacy wordt er nu voornamelijk gericht op de vraag in hoeverre de gender gap in contact opnemen verklaard kan worden. Deze vorm van participatie toonde eerder namelijk als enige vorm een significant gender verschil in de verwachte richting. Ook voor het boycotten van producten is een significant gender verschil gevonden. Hierbij bleken vrouwen echter meer, in plaats van minder, te participeren dan mannen. Voor de andere vormen van participatie wordt alleen bekeken of de gender effecten veranderen als de belangrijkste onafhankelijke variabelen worden toegevoegd.

Om te kijken of de onafhankelijke variabelen een toevoeging zijn bij het geven van een verklaring voor de gender verschillen, kunnen zowel de log-likelihood statistiek als de R^2 gebruikt worden. De verschillende modellen worden met elkaar vergeleken door te kijken naar het verschil tussen de log-likelihood statistieken van de modellen. Hierbij geldt dat hoe hoger de waarde van de log-likelihood, des te minder goed het model de data past. Dit komt doordat een hogere waarde betekent dat er meer onverklaarde variantie is (Field, 2005).

Wanneer wordt gekeken naar het contact opnemen met politici blijkt het model opnieuw te verbeteren als de onafhankelijke variabelen worden toegevoegd. Voor toevoeging was de R^2 .020. Na het toevoegen van de variabelen wordt R^2 hoger (.121). Dit impliceert dat het model verbetert als de verklarende variabelen worden meegenomen. Na het toevoegen van deze variabelen blijkt dat het verband tussen vrouw en contact niet meer significant is ($p = .231$). Gender verschillen in non-conventionele politieke participatie in de vorm van contact opnemen met politici lijken dus verklaard te kunnen worden door de gender verschillen in leeftijd, politieke interesse, begrip en geïnformeerd zijn. Als voor deze variabelen gecontroleerd wordt is er namelijk geen significant gender verschil meer in de kans op het contact opnemen met politici. De variabelen zijn elk ook één voor één toegevoegd aan het model om zo te kunnen zien welke de grootste invloed heeft op het gender verschil en dus het meest verklaard. Hierbij wordt gekeken naar de grootte van Nagelkerke's R^2 en de beta waarden. De R^2 van interesse blijkt het hoogst te zijn als alleen deze variabele wordt toegevoegd ($R^2 = .100$). Deze variabele wordt gevolgd door geïnformeerd ($R^2 = .070$), begrijpen ($R^2 = .055$) en ten slotte leeftijd ($R^2 = .027$). Hieruit blijkt dat de variantie in contact opnemen voor het grootste deel wordt verklaard door het verschil in politieke interesse.

Politiek geïnformeerd zijn en politiek begrip blijken ook belangrijk te zijn. Leeftijd is dat in mindere mate. Dat deze variabelen van invloed zijn op contact opnemen met politici blijkt ook uit de beta waarden van vrouw als de variabelen één voor één worden toegevoegd. Als de beta waarde van vrouw dichtst bij 1 komt te liggen, wordt het gender verschil door deze variabele verklaard. De variabele waarbij de beta waarde van vrouw het dichtst bij 1 ligt als deze wordt toegevoegd aan het model, verklaart dus het gender verschil in contact opnemen het meest. De beta waarden van vrouw als politieke interesse en politiek begrip worden toegevoegd aan het model heeft vrouw liggen bij elkaar in de buurt (beta = .674 en beta = .675). De beta waarde van vrouw als politiek geïnformeerd wordt toegevoegd is enigszins lager (beta = .639). Leeftijd toevoegen aan het model leidt tot de laagste beta waarde van vrouw, namelijk .593. Politieke interesse en politiek begrip zijn dus het belangrijkste voor het verklaren van het gender verschil in contact opnemen met politici, vervolgens politiek geïnformeerd en tot slot leeftijd. Als gekeken wordt naar de R^2 en de beta waarde van vrouw blijkt dus dat politieke interesse en politiek begrip het belangrijkste zijn voor de verklaring van gender verschillen in contact opnemen met politici.

Voor het boycotten van producten kan aan de hand van de R^2 geconcludeerd worden dat het model verbetert wanneer de onafhankelijke variabelen worden toegevoegd. Na het toevoegen van de verklarende variabelen is R^2 .148, wat hoger is dan voordat de variabelen werden toegevoegd ($R^2 = .007$). Tabel 10 (model 2) laat zien dat opleiding, politieke interesse, begrip, geïnformeerd zijn en politieke efficacy allemaal een significant effect hebben op het boycotten van producten. Deze kunnen echter niet verklaren dat vrouwen vaker participeren in de vorm van producten boycotten dan mannen. Als gecontroleerd wordt voor werkzaamheid, politieke kennis, politieke interesse, politieke efficacy, leeftijd, inkomen en opleidingsniveau blijft het verband tussen vrouw en boycot namelijk bestaan (beta = 1.869; $p < .001$). Enkel als dit verband zou verdwijnen na het toevoegen van de variabelen zou het gender verschil verklaard worden door de significante variabelen. Het is echter ook niet opmerkelijk dat het verband tussen gender en boycotten niet verdwijnt als gecontroleerd wordt voor deze factoren, omdat deze vanuit de socialisatie- en hulpbronnentheorie zouden kunnen verklaren waarom vrouwen minder participeren dan mannen. Er werd echter gevonden dat vrouwen meer participeren bij het boycotten van producten. Er zou dan ook verwacht worden dat de gender verschillen groter worden voor boycotten als gecontroleerd wordt voor de onafhankelijke variabelen, wat ook het geval is.

Vervolgens is gekeken of de gender effecten van petitie en demonstratie veranderen als de controle variabelen worden toegevoegd. Met alleen vrouw in het model werden geen

significante effecten gevonden. Als bij de logistische regressie analyse voor petitie de onafhankelijke variabelen worden toegevoegd heeft vrouw wel een significant effect (beta = 1.490; $p < .01$). Als wordt gecontroleerd voor deze variabelen hebben vrouwen dus een 49,0% hogere odds dan mannen om een petitie te tekenen. De R^2 van het model stijgt van .001 naar .009. Ook bij demonstratie worden significante gender verschillen gevonden als gecontroleerd wordt voor de eerder genoemde variabelen (beta = 1.467, $p < .05$). Het model met alleen vrouw als onafhankelijke variabele verklaarde niets van de variantie in demonstratie ($R^2 = .000$). Zodra de controlevariabelen zijn toegevoegd stijgt R^2 naar .132. Deze gevonden effecten dragen echter niet bij aan de beantwoording van de hypothese, omdat er eerder geen significante gender verschillen werden gevonden.

Hypothese 3 kan dus enkel deels bevestigd worden, namelijk voor non-conventionele participatie in de vorm van contact opnemen met politici. Het gevonden gender verschil in het opnemen van contact met politici kan verklaard worden door leeftijd, politieke interesse en politieke kennis. Voor het gender verschil in boycotten is geen verklaring gevonden.

4.3 Interactie effecten

Verwacht werd dat leeftijd voor vrouwen een sterker negatief effect heeft op participatie dan voor mannen. In deze analyse zullen alle vormen van politieke participatie weer worden meegenomen. Hoewel er voor petitie en demonstratie geen significant gender verschil is gevonden kan er namelijk wel worden gekeken of er gender verschillen zijn in de invloed van de structurele factoren op alle vormen van participatie. In de tabellen 9, 10, 11 en 12 (model 3) staan de resultaten van de logistische regressieanalyses voor de verschillende vormen weergegeven. Dit zijn de waarden van de interactie tussen vrouw en leeftijd. In de tabellen is te zien dat de interactie tussen vrouw en leeftijd enkel voor demonstratie een significant effect heeft ($p < .01$). Het effect voor van alleen leeftijd op demonstratie is positief (beta = 1.025; $p < .001$). De beta waarde voor de interactie tussen vrouw en leeftijd is lager dan 1 (beta = .982). Dit betekent dat het positieve effect van leeftijd op demonstratie voor vrouwen minder groot is dan voor mannen. Voor zowel mannen als vrouwen geldt dus dat naarmate de leeftijd omhoog gaat de kans groter is dat ze zullen deelnemen of hebben deelgenomen aan een demonstratie. Voor vrouwen is dit effect echter minder sterk dan voor mannen. Dit is dus niet in overeenstemming met de verwachting. Voor de overige vormen van participatie is leeftijd niet significant, dus hiervoor is het effect dat leeftijd heeft op de participatie van mannen niet anders dan het effect dat leeftijd heeft op de participatie van

vrouwen. Hypothese 4, leeftijd heeft voor vrouwen een sterker negatief effect op non-conventionele politieke participatie dan voor mannen, kan niet bevestigd worden.

Hypothese 5 stelt dat opleiding voor vrouwen een sterker positief effect heeft op non-conventionele politieke participatie dan voor mannen. Uit tabel 12 (model 4) blijkt dat opnieuw de interactieterm voor demonstratie significant is ($p < .05$). De andere vormen zijn niet significant. Opleiding alleen heeft geen significant effect op demonstratie (beta = 1.048; $p = .146$) De interactie van opleiding en vrouw heeft een significant positief effect op demonstratie (beta = 1.119). Dit betekent dat opleiding voor mannen geen effect heeft op demonstratie. Voor vrouwen heeft opleiding een positief effect. Vrouwen met een hogere opleiding hebben dus meer kans om te demonstreren dan vrouwen met een lager opleidingsniveau. Voor mannen zijn er geen verschillen tussen laag- en hoogopgeleiden wat betreft deelnemen aan een demonstratie. Dit is dus in overeenstemming met de verwachting dat opleiding voor vrouwen een grotere rol speelt bij participatie dan voor mannen. Voor de andere vormen van participatie is opleiding niet significant. Daarom is het alleen voor demonstratie mogelijk om hypothese 5 te bevestigen.

Tot slot geven de tabellen 9 t/m 12 in model 5 de resultaten van de regressie analyses met alle vormen van participatie en de interactie tussen inkomen en geslacht. Deze resultaten worden gebruikt om hypothese 6 te testen; inkomen heeft voor vrouwen een sterker positief effect op non-conventionele politieke participatie dan voor mannen. Deze verwachting komt niet naar voren uit deze tabellen. Hypothese 6 kan dus niet worden bevestigd.

Tabel 9. *Logistische regressie analyse voor het tekenen van een petitie.*

	Model 1		Model 2		Model 3 ^a		Model 4 ^a		Model 5 ^a	
	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta
Vrouw	.128 (.104)	1.136	.399 * (.151)	1.490	-.177 (.430)	.838	-.049 (.640)	.952	.381 * (.152)	1.464
Leeftijd			-.004 (.006)	.996	-.099 (.007)	.991	-.004 (.006)	.996	-.004 (.006)	.996
Opleiding			.076 ** (.025)	1.079	.080 ** (.025)	1.083	.064 * (.030)	1.066	.075 ** (.025)	1.078
Gezinsinkomen (z-waarde)			.001 (.103)	1.001	.004 (.103)	1.004	.002 (.103)	1.002	.065 (.131)	1.068
<i>Huwelijksstatus</i>										
Getrouwd			.193 (.279)	1.213	.252 (.283)	1.287	.177 (.280)	1.193	.210 (.280)	1.234
Verweduwd (ref)			-	-	-	-	-	-	-	-
Gescheiden			-.079 (.350)	.924	-.030 (.353)	.970	-.079 (.351)	.924	-.073 (.351)	.930
Single, nooit getrouwd			-.240 (.322)	.787	-.178 (.325)	.836	-.260 (.323)	.771	-.227 (.322)	.797
<i>Beroepsstatus</i>										
Werkloos			.208 (.387)	1.231	.154 (.390)	1.167	.194 (.388)	1.214	.224 (.388)	1.251
Student (ref)			-	-	-	-	-	-	-	-
Gepensioneerd			-.310 (.380)	.733	-.318 (.382)	.728	-.317 (.380)	.728	-.302 (.380)	.739
Huisman/ huisvrouw			-.130 (.382)	.878	-.195 (.325)	.823	-.137 (.382)	.872	-.129 (.382)	.879
Fulltime			-.124 (.320)	.884	-.196 (.325)	.822	-.130 (.320)	.878	-.119 (.320)	.888
Parttime			-.093 (.339)	.911	-.125 (.340)	.883	-.108 (.339)	.897	-.075 (.340)	.927
Politieke interesse			.469 *** (.106)	1.598	.464 *** (.107)	1.590	.466 *** (.106)	1.594	.467 *** (.106)	1.595
Politiek begrip			.095 (.082)	1.099	.094 (.082)	1.098	.097 (.082)	1.102	.096 (.082)	1.101
Politiek geïnformeerd			.071 (.080)	1.074	.069 (.080)	1.072	.072 (.080)	1.074	.070 (.080)	1.073
Politieke efficacy			.191 ** (.063)	1.210	.192 ** (.063)	1.212	.192 ** (.063)	1.212	.191 ** (.063)	1.210
Interactie leeftijd*vrouw					.012 (.008)	1.012				
Interactie opleiding*vrouw							.032 (.044)	1.032		
Interactie inkomen*vrouw									-.149 (.184)	.862
Constant	.729 *** (.069)	2.074	-2.368 *** (.678)	.094	-2.151 ** (.696)	.116	-2.185 ** (.724)	.112	-2.362 ** (.679)	.094
Nagelkerke's R ²	.001		.099		.101		.100		.100	
Cramer's V	.029									
-2 Loglikelihood	2162.594		1564.834		1562.790		1564.315		1564.180	
N	1741		1390		1390		1390		1390	

*** = p < .001, ** = p < .01, * = p < .05

^a Er is bij deze logistische regressie analyses gecontroleerd voor de voorgenoemde onafhankelijke variabelen.

Bron: ISSP (2004).

Tabel 10. *Logistische regressie analyse voor het boycotten van producten.*

	Model 1		Model 2		Model 3 ^a		Model 4 ^a		Model 5 ^a	
	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta
Vrouw	.291 ** (.100)	1.337	.626 *** (.143)	1.869	.456 (.418)	1.577	.574 (.683)	1.775	.622*** (.143)	1.862
Leeftijd			.005 (.006)	1.005	.004 (.007)	1.004	.005 (.006)	1.005	.005 (.006)	1.005
Opleiding			.115 *** (.025)	1.122	.116 *** (.025)	1.123	.114*** (.032)	1.121	.115*** (.025)	1.122
Gezinsinkomen (z-waarde)			.109 (.094)	1.115	.110 (.094)	1.116	.109 (.094)	1.115	.149 (.120)	1.160
<i>Huwelijksstatus</i>										
Getrouwd			-.190 (.289)	.827	-.172 (.292)	.842	-.192 (.290)	.826	-.179 (.290)	.836
Verweduwd (ref)			-	-	-	-	-	-	-	-
Gescheiden			.198 (.353)	1.219	.215 (.355)	1.240	.198 (.353)	1.219	.203 (.353)	1.225
Single, nooit getrouwd			-.101 (.323)	.904	-.083 (.326)	.920	-.103 (.324)	.902	-.094 (.324)	.910
<i>Beroepsstatus</i>										
Werkloos			.617 (.371)	1.853	.603 (.372)	1.827	.615 (.371)	1.850	.627 (.371)	1.872
Student (ref)			-	-	-	-	-	-	-	-
Gepensioneerd			.137 (.373)	1.147	.141 (.373)	1.151	.136 (.373)	1.146	.142 (.373)	1.152
Huisman/ huisvrouw			.197 (.372)	1.217	.178 (.375)	1.195	.196 (.373)	1.217	.200 (.372)	1.222
Fulltime			.290 (.312)	1.337	.272 (.314)	1.313	.289 (.312)	1.336	.295 (.312)	1.343
Parttime			.392 (.326)	1.480	.384 (.326)	1.469	.391 (.326)	1.478	.405 (.327)	1.499
Politieke interesse			.296 ** (.102)	1.344	.293 ** (.102)	1.341	.295 ** (.102)	1.344	.294 ** (.102)	1.341
Politiek begrip			.165 * (.083)	1.179	.164 * (.083)	1.179	.165 * (.083)	1.179	.166 * (.083)	1.181
Politiek geïnformeerd			.197 * (.081)	1.217	.196 * (.081)	1.217	.197 * (.081)	1.217	.197 * (.081)	1.217
Politieke efficacy			.210 *** (.059)	1.233	.210*** (.059)	1.234	.210 ** (.059)	1.233	.210 *** (.059)	1.234
Interactie leeftijd*vrouw					.004 (.008)	1.004				
Interactie opleiding*vrouw							.004 (.046)	1.004		
Interactie inkomen*vrouw									-.090 (.168)	.914
Constant	-.416 *** (.068)	.659	-5.272 *** (.703)	.005	-5.200*** (.721)	.006	-5.248*** (.764)	.005	-5.281*** (.704)	.005
Nagelkerke's R ²	.007		.148		.148		.148		.148	
Cramer's V	.027 **									
-2 Loglikelihood	2266.368		1672.957		1672.771		1672.951		1572.670	
N	1665		1328		1328		1328		1328	

*** = p < .001, ** = p < .01, * = p < .05

^a Er is bij deze logistische regressie analyses gecontroleerd voor de voorgenoemde onafhankelijke variabelen.

Bron: ISSP (2004).

Tabel 11. *Logistische regressie analyse voor het opnemen van contact met politici.*

	Model 1		Model 2		Model 3 ^a		Model 4 ^a		Model 5 ^a	
	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta
Vrouw	-.558 *** (.117)	.572	-.191 (.160)	.826	-.543 (.497)	.581	.298 (.738)	1.347	-.191 (.160)	.826
Leeftijd			.014 * (.007)	1.014	.011 (.008)	1.011	.014 * (.007)	1.014	.014 * (.007)	1.014
Opleiding			.041 (.027)	1.042	.042 (.027)	1.043	.053 (.032)	1.054	.041 (.027)	1.042
Gezinsinkomen (z-waarde)			.102 (.100)	1.108	.105 (.100)	1.110	.104 (.100)	1.109	.127 (.124)	1.135
<i>Huwelijksstatus</i>										
Getrouwd			.086 (.313)	1.090	.113 (.382)	1.119	.099 (.313)	1.104	.094 (.314)	1.099
Verweduwd (ref)			-	-	-	-	-	-	-	-
Gescheiden			.075 (.381)	1.078	.100 (.382)	1.105	.079 (.380)	1.082	-.079 (.381)	1.082
Single, nooit getrouwd			-.065 (.359)	.937	-.038 (.361)	.962	-.050 (.360)	.951	-.059 (.360)	.942
<i>Beroepsstatus</i>										
Werkloos			-.080 (.407)	.923	-.095 (.409)	.909	-.067 (.407)	.935	-.075 (.407)	.928
Student (ref)			-	-	-	-	-	-	-	-
Gepensioneerd			-.278 (.403)	.757	-.266 (.404)	.766	-.277 (.403)	.758	-.276 (.403)	.759
Huisman/ huisvrouw			-.211 (.422)	.810	-.232 (.425)	.793	-.203 (.422)	.816	-.210 (.422)	.810
Fulltime			-.197 (.349)	.822	-.224 (.352)	.799	-.190 (.349)	.827	-.195 (.349)	.823
Parttime			-.084 (.366)	.920	-.085 (.367)	.918	-.067 (.366)	.935	-.076 (.366)	.927
Politieke interesse			.509 *** (.114)	1.663	.505 *** (.114)	1.658	.510 *** (.114)	1.666	.507 *** (.114)	1.660
Politiek begrip			.207 * (.097)	1.230	.205 * (.097)	1.228	.206 * (.097)	1.229	.207 * (.097)	1.230
Politiek geïnformeerd			.290 ** (.094)	1.337	.292 ** (.094)	1.339	.291 ** (.094)	1.338	.290 ** (.094)	1.336
Politieke efficacy			.008 (.066)	1.008	.010 (.066)	1.010	.008 (.066)	1.008	.009 (.066)	1.009
Interactie leeftijd*vrouw					.007 (.010)	1.007				
Interactie opleiding*vrouw							-.033 (.049)	.967		
Interactie inkomen*vrouw									-.060 (.180)	.942
Constant	-.924 *** (.072)	.397	-5.407*** (.792)	.004	-5.280*** (.808)	.005	-5.607*** (.848)	.004	-5.412*** (.792)	.004
Nagelkerke's R ²	.020		.121		.121		.121		.121	
Cramer's V	.115 ***									
-2 Loglikelihood	1878.957		1425.328		1424.679		1424.780		1425.128	
N	1727		1378		1378		1378		1378	

*** = p < .001, ** = p < .01, * = p < .05

^a Er is bij deze logistische regressie analyses gecontroleerd voor de voorgenoemde onafhankelijke variabelen.

Bron: ISSP (2004).

Tabel 12. *Logistische regressie analyse voor demonstreren.*

	Model 1		Model 2		Model 3 ^a		Model 4 ^a		Model 5 ^a	
	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta	b (SE)	Beta
Vrouw	.034 (.107)	.572	.383 * (.148)	1.467	1.220 ** (.448)	3.387	-1.289 (.734)	.276	.385 ** (.148)	1.469
Leeftijd			.016 * (.006)	1.017	.025 ** (.008)	1.025	.017 ** (.006)	1.017	.017 * (.006)	1.017
Opleiding			.092 ** (.027)	1.097	.088 ** (.027)	1.093	.047 (.032)	1.048	.093 ** (.027)	1.097
Gezinsinkomen (z-waarde)			-.162 (.098)	.851	-.165 (.098)	.848	-.164 (.098)	.849	-.208 (.126)	.812
<i>Huwelijksstatus</i>										
Getrouwd			.404 (.326)	1.498	.322 (.329)	1.380	.343 (.328)	1.409	.391 (.327)	1.478
Verweduwd (ref)			-	-	-	-	-	-	-	-
Gescheiden			.296 (.385)	1.344	.228 (.387)	1.256	.271 (.387)	1.312	.291 (.385)	1.338
Single, nooit getrouwd			.551 (.359)	1.735	.470 (.362)	1.600	.482 (.361)	1.620	.543 (.360)	1.721
<i>Beroepsstatus</i>										
Werkloos			.357 (.384)	1.429	.419 (.385)	1.520 0	.315 (.385)	1.370	.345 (.384)	1.412
Student (ref)			-	-	-	-	-	-	-	-
Gepensioneerd			-.385 (.395)	.680	-.411 (.396)	.663	-.395 (.396)	.674	-.392 (.396)	.676
Huisman/ huisvrouw			-.369 (.411)	.691	-.279 (.412)	.756	-.392 (.412)	.676	-.374 (.411)	.688
Fulltime			.355 (.330)	1.426	.434 (.332)	1.543	.328 (.330)	1.389	.349 (.330)	1.417
Parttime			.638 (.341)	1.892	.671 * (.341)	1.956	.595 (.342)	1.812	.623 (.342)	1.864
Politieke interesse			.423 *** (.108)	1.526	.433 *** (.108)	1.542	.418 *** (.108)	1.519	.425 *** (.108)	1.529
Politiek begrip			.139 (.088)	1.149	.142 (.088)	1.153	.141 (.088)	1.152	.138 (.088)	1.147
Politiek geïnformeerd			.181 ** (.088)	1.199	.182 * (.088)	1.200	.184 * (.087)	1.201	.182 * (.088)	1.200
Politieke efficacy			.194 ** (.063) *	1.214	.192 ** (.063)	1.212	.196 ** (.063)	1.216	.194 ** (.063)	1.214
Interactie leeftijd*vrouw					-.018 * (.009)	.982				
Interactie opleiding*vrouw							.112 * (.048)	1.119		
Interactie inkomen*vrouw									.101 (.171)	1.106
Constant	-.918 *** (.072)	.397	-6.636 *** (.769)	.001	-7.005 *** (.796)	.001	-5.883 *** (.823)	.003	-6.624 *** (.769)	.001
Nagelkerke's R ²	.000		.132		.135		.137		.132	
Cramer's V	.008									
-2 Loglikelihood	2077.805		1568.835		1564.871		1563.375		1568.488	
N	1729		1382		1382		1382		1382	

*** = p < .001, ** = p < .01, * = p < .05

^a Er is bij deze logistische regressie analyses gecontroleerd voor de voorgenoemde onafhankelijke variabelen.

Bron: ISSP (2004).

5. Conclusie en Discussie

In dit onderzoek zijn gender verschillen in non-conventionele politieke participatie onderzocht. Hierbij is gekeken naar vier verschillende vormen van participatie; petities tekenen, producten boycotten, contact opnemen met politici en deelnemen aan demonstraties. Hypothesen zijn opgesteld aan de hand van de socialisatie- en hulpbronnentheorie. De eerste theorie stelt dat doordat vrouwen in een passieve rol worden gesocialiseerd, verwacht wordt dat zij zich op politiek gebied ook passiever zullen gedragen dan mannen. De hulpbronnentheorie gaat er van uit dat doordat vrouwen in mindere mate beschikken over hulpbronnen, de kans groot is dat zij politiek minder zullen participeren dan mannen. Er is gebruik gemaakt van de data van de International Social Survey Programme uit 2004 om de hypothesen te onderzoeken.

De eerste vraag die in dit onderzoek centraal stond richt zich op mogelijke gender verschillen en vraagt in hoeverre er gender verschillen zijn in non-conventionele politieke participatie. Aan de hand van de socialisatie- en hulpbronnentheorie was de verwachting dat mannen bij alle vormen meer zouden participeren dan vrouwen. Bovendien wordt verwacht dat de gender verschillen het grootst zijn bij deelnemen aan demonstraties, vervolgens voor contact opnemen met politici, dan het boycotten van producten en ten slotte het kleinst voor het tekenen van petities. Uit het onderzoek blijkt echter dat er geen gender verschillen zijn in het tekenen van petities en deelnemen aan demonstraties. Enkel voor contact opnemen met politici blijkt dat mannen dit vaker doen dan vrouwen. Deze vorm van participatie kent ook de grootste gender verschillen. Contact opnemen wordt in grootte van de gender verschillen gevolgd door producten boycotten. Opmerkelijk is echter dat hierbij vrouwen, tegen de verwachting in, meer participeren dan mannen. Hoewel dit in eerste instantie het algemene idee van de socialisatie- en hulpbronnentheorie lijkt tegen te spreken, kan deze uitkomst toch verklaard worden aan de hand van deze twee theorieën. Volgens de socialisatietheorie worden vrouwen door de traditionele ideeën van de maatschappij gesocialiseerd in de rol van huisvrouw en moeder. Als gevolg van deze rol besteden vrouwen meer tijd in het huishouden en doen zij vaker boodschappen dan mannen. Hierdoor zijn vrouwen beter in staat om producten te boycotten. Dit is overeenkomstig met de hulpbronnentheorie die stelt dat mensen ook de mogelijkheid moeten hebben om te kunnen participeren. De twee gebruikte theorieën voorspellen de gender verschillen in non-conventionele participatie dus niet voor elke vorm op de goede manier. Dit kan bijvoorbeeld komen doordat vrouwen tegenwoordig in een andere, mogelijk actievare, rol worden gesocialiseerd en mogelijk meer hulpbronnen tot hun

beschikking hebben. Vervolgonderzoek zou kunnen testen of de voorspellingen van de theorieën werkelijk niet meer uitkomen door eenzelfde onderzoek in andere landen uit te voeren. Als blijkt dat ook buiten Nederland hetzelfde patroon wordt gevonden die de theorieën tegenspreekt, is de interpretatie van de theorieën misschien niet meer toepasbaar op de huidige samenleving. Een andere reden waarom het verstandig is dit onderzoek in andere landen te herhalen, is dat er een groot verschil is in de dataset in het aantal mannen en het aantal vrouwen dat politiek heeft geparticipeerd. Veel minder vrouwen dan mannen hebben antwoord gegeven op alle vragen over politieke participatie. Het nadeel hiervan is dat de dataset die gebruikt is voor dit onderzoek, misschien niet representatief is. Dit kan mogelijk opgelost worden door ook mannen en vrouwen in andere landen bij het onderzoek te betrekken. Als antwoord op de eerste onderzoeksvraag kan gesteld worden dat er enkel gender verschillen zijn voor participatie in de vorm van het contact opnemen met politici en het boycotten van producten, waarbij mannen vaker contact zoeken met politici dan vrouwen en vrouwen vaker een product boycotten dan mannen.

In dit onderzoek werd ook gevraagd in hoeverre gender verschillen in non-conventionele participatie in Nederland verklaard kunnen worden. Hierbij is gekeken of de gevonden gender verschillen verdwijnen als gecontroleerd wordt voor factoren waar vanuit de socialisatie- en hulpbronnentheorie blijkt dat ze mogelijk van invloed zijn op politieke participatie. Deze factoren zijn werkzaamheid, huwelijkse status, politieke interesse, kennis, efficacy, leeftijd, inkomen en opleidingsniveau. Het eerder gevonden gender verschil voor participatie in de vorm van het contact opnemen met politici blijkt te verdwijnen als gecontroleerd wordt voor deze factoren. Er werd dan geen verschil meer gevonden tussen mannen en vrouwen. Hierbij bleken politieke interesse en kennis het gender verschil het meest te verklaren. Atkeson (1975) heeft in eerder onderzoek aangetoond dat vrouwen minder politieke interesse en kennis hebben. Doordat zij minder dit minder hebben dan mannen nemen ze dus ook minder contact op met politici dan mannen. Als er op deze gebieden geen verschillen zouden zijn tussen mannen en vrouwen, dan zou er geen gender verschil in contact opnemen zijn. Boycot bleek niet verklaard te kunnen worden door de eerder genoemde factoren. Dit komt doordat de gevonden gender verschillen van boycot in een andere richting dan verwacht waren. Als antwoord op de tweede onderzoeksvraag kan gesteld worden dat alleen gender verschillen in het contact opnemen met politici verklaard kunnen worden. Dit gender verschil wordt verklaard door verschillen tussen mannen en vrouwen op het gebied van politieke interesse, politieke kennis en leeftijd. Voor boycot kan het gender verschil niet verklaard worden aan de hand van deze factoren.

In navolging van Coffé en Bolzendahl (2010) is het effect van bepaalde factoren op participatie ook op een andere manier onderzocht. Coffé en Bolzendahl (2010) hebben namelijk voor situationele factoren gekeken of de invloed van deze factoren op de participatie anders is voor mannen en vrouwen. In dit onderzoek zijn juist de structurele factoren leeftijd, opleiding en inkomen bestudeerd. Ter beantwoording van de laatste onderzoeksvraag kan gesteld worden dat er enkel voor non-conventionele participatie in de vorm van deelnemen aan demonstraties gender verschillen zijn in de wijze waarop de structurele factoren leeftijd en opleiding van invloed zijn. Hierbij geldt voor zowel mannen als vrouwen dat naarmate de leeftijd omhoog gaat de kans groter is dat mannen en vrouwen zullen deelnemen of hebben deelgenomen aan een demonstratie. Dit effect is minder sterk voor vrouwen dan voor mannen. Opleidingsniveau heeft voor vrouwen een sterker positief effect op deelnemen aan demonstraties dan voor mannen. Hoger opgeleide vrouwen hebben een hogere kans om deel te nemen aan demonstraties dan lager opgeleide vrouwen. Voor mannen heeft opleiding geen effect. Dat opleidingsniveau voor vrouwen meer van invloed is op participatie kan verklaard worden door de socialisatietheorie. Voor hoger opgeleide vrouwen geldt minder dat zij gesocialiseerd worden in een politiek inactieve rol, dan voor lager opgeleide vrouwen. Mogelijk spelen politieke interesse en politieke kennis hier een rol bij. Hoger opgeleide vrouwen hebben wellicht meer politieke interesse en kennis dan laag opgeleide vrouwen. Als gevolg hiervan participeren vrouwen met een hoger opleidingsniveau meer. Als lager opgeleide vrouwen meer politieke interesse en kennis zouden hebben, zouden zij wellicht ook meer participeren in de vorm van deelnemen aan demonstraties. Hier zou dus meer aandacht aan besteed moeten worden in het onderwijs waar deze vrouwen aan deelnemen. Voor de overige vormen van non-conventionele participatie en voor inkomen bij deelnemen aan demonstraties worden geen gender verschillen in de invloed van structurele factoren op participatie gevonden.

Met dit onderzoek is een begin gemaakt in het onderzoeken van gender verschillen in non-conventionele participatie in Nederland. Een opmerkelijk resultaat is dat er voor het deelnemen aan demonstraties en tekenen van petitie geen gender verschillen gevonden worden en dat vrouwen zelfs vaker participeren in de vorm van het boycotten van producten. Uit dit onderzoek blijkt dus dat vrouwen niet minder dan mannen participeren op non-conventionele wijze. Dit is in tegenstelling tot de eerder genoemde gender verschillen in conventionele participatie, zoals stemmen. Hoewel vrouwen dus bij de verkiezingen in september waarschijnlijk minder zullen stemmen dan mannen, zullen zij mogelijk voor die tijd al net zoveel participeren als mannen op non-conventionele wijze.

Literatuurlijst

- Aalberts, C. (2004). *Politieke Betrokkenheid en Politieke Sensitiviteit onder Jongeren*. Amsterdam: Amsterdam School of Communications Research, 30 p.
- Andersen, K. (1975). Working Women and Political Participation, 1952-1972. *American Journal of Political Science*, Vol. 19, No. 3, 439-453.
- Atkeson, L.R. (2003). Not All Cues Are Created Equal: The Conditional Impact of Female Candidates on Political Engagement. *The Journal of Politics*, Vol. 65, No. 4, 1040-1061.
- Bernstein, A.G. (2005). Gendered Characteristics of Political Engagement in College Students. *Sex Roles*, Vol. 52, No. 5/6, 229-310.
- Brady, H.E., Verba, S. & Schlozman, K.L. (1995). A Resource Model of Political Participation. *The American Political Science Review*, Vol. 89 (2), 271-294.
- Campbell, A., Converse, P.E., Miller, W.E. & Stokes, D.E. (1980). *The American Voter*. New York: John Wiley.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (3-2-2010). *Tijdsbesteding Per Dag*. Opgehaald op 7-4-2012 van www.cbs.nl.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (16-2-2012b). *Gemiddeld Inkomen; Personen in Particuliere Huishoudens naar Kenmerken*. Opgehaald op 7-4-2012 van www.cbs.nl.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (3-4-2012a). *Beroepsbevolking; Kerncijfers naar Geslacht en Andere Persoonskenmerken*. Opgehaald op 16-4-2012 van www.cbs.nl.
- Clarke, H.D. & Acock, A.C. (1989). National Elections and Political Attitudes: The Case of Political Efficacy. *British Journal of Political Science*, Vol. 19, No. 4, 551-562.
- Coffé, H., & Bolzendahl, C. (2010). Same Game, Different Rules? Gender Differences in Political Participation. *Sex Roles*, Vol. 62, No. 5-6, 318-333
- Field, A. (2005). *Discovering Statistics Using SPSS*. Sage Publications Ltd.
- Ganzeboom, H.B.G. & De Groot, E. (2007). *ISSP 2003+2004: Burgerschap en Nationale Identiteit. Schriftelijke Vragenlijst 2004-2005. Codeboek. Study Description*. Den Haag: DANS.
- Gravetter, F.J. & Wallnau, L.B. (2009). *Statistics for the Behavioral Sciences*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Hess, R.D. & Torney, J. (1967). *The Development of Political Attitudes in Children*. Chicago: Aldine.
- Hyman, H.H. & Wright, C.R. (1979). *Education's lasting influence on values*. Chicago: University of Chicago Press.

- Inglehart, R. & Norris, P. (2000). The Developmental Theory of the Gender Gap: Women's and Men's Voting Behavior in Global Perspective. *International Political Science Review*, Vol. 21, No. 4, 441-463.
- Jennings, M.K. (1983). Gender Roles and Inequalities in Political Participation: Results from an Eight-Nation Study. *The Western Political Quarterly*, Vol. 36, No. 3, 364-385.
- Kiesraad. (2010). *Verkiezingsuitslagen Tweede Kamer 1918-heden. Verkiezingsuitslagen Tweede Kamer 2010- Nederland.* Opgehaald op 06-05-2012 van www.verkiezingsuitslagen.nl
- Lovenduski, J. (1986). *Women and European Politics*. Amherst, MA: University of Massachusetts Press.
- Marsh, A. (1979). The New Matrix of Political Action, *Futures*, Vol. 11, No. 2, 91-103.
- Pattie, C., Seyd, P. & Whitely, P. (2003). Citizenship and Civic Engagement: Attitudes and Behaviour in Britain. *Political Studies*, Vol. 51, No. 3, 443-468.
- Paxton, P., Kunovich, S. & Hughes, M.M. (2007). Gender in Politics. *The Annual Review of Sociology*, Vol. 33, 263-284.
- Phelan, J., Link, B.G., Stueve, A. & Moore, R.E. (1995). *Education, social liberalism, and economic conservatism: Attitudes towards homeless people.* *American Sociological Review*, 60, 126-140.
- Schlozman, K.L., Burns, N. & Verba, S. (1994). Gender and the Pathways to Participation: The Role of Resources. *The Journal of Politics*, Vol 56, 963-90.
- Schlozman, K.L., Burns, N., Verba, S. & Donahue, J. (1995). Gender and Citizen Participation: Is There a Different Voice? *American Journal of Political Science*, Vol. 39, No. 2, 267-293.
- Studlar, D. T., McAllister, I., & Hayes, B. C. (1998). Explaining the Gender Gap in Voting: Across-national analysis. *Social Science Quarterly*, Vol. 79, No. 4, 779-798.
- Vassallo, F. (2006). Political Participation and the Gender Gap in European Union Member States. *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 14, No. 3, 411-427.
- Verba, S., Burns, N. & Schlozman, K.L. (1997). Knowing and Caring about Politics: Gender and Political Engagement. *The Journal of Politics*, Vol. 59, No. 4, 1051-1072.
- Welch, S. (1977). Women as Political Animals? A Test of Some Explanations for Male-Female Political Participation Differences. *American Journal of Political Science*, Vol. 21, No. 4, 711-730.
- Wielemans, W. (2000). *Ingewikkelde Ontwikkeling: Opvoeding en Onderwijs in Relatie tot Maatschappij en Cultuur*. Leuven: Uitgeverij Acco.